

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การสืบทอดแนวคิดของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่า ในหมู่บ้านโป่งคำ ตำบลทุ่งพงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษา การสืบทอดแนวคิดของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่า และเพื่อศึกษากลไกเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการสืบทอดแนวคิดของชุมชน วิธีวิจัยเป็นแบบเชิงคุณภาพซึ่งผู้วิจัยได้เข้าไปในชุมชนเป็นระยะ ๆ และเก็บข้อมูลด้วยตนเอง โดยการสัมภาษณ์ การจัดกลุ่มสนทนาและการสังเกตจากวิถีชีวิตประจำวัน การแลกเปลี่ยนช่วยเหลือกันระหว่างกลุ่ม การเข้าร่วมประชุมหมู่บ้าน เวทีการแลกเปลี่ยนระหว่างหมู่บ้านที่จัดโดยองค์กรภายนอก รวมทั้งการเข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง และการวิเคราะห์ข้อมูลถึงความสัมพันธ์ ความน่าเชื่อถือของข้อมูลรวมถึงปัจจัยเงื่อนไขต่าง ๆ ความเชื่อมโยงของข้อมูลตรวจสอบครบสมบูรณ์ และนำเสนอโดยการบรรยายวิเคราะห์ และสังเคราะห์ ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

1. การสืบทอดแนวคิดของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่า จำแนกได้ดังนี้ การสืบทอดแนวคิดของชุมชนเกิดจากการปฏิสัมพันธ์วิถีการปฏิบัติการแลกเปลี่ยนความรู้ แสดงออกมาในรูปของการไปมาหาสู่ติดต่อสื่อสารสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ การประชุมสัมมนา การศึกษาดูงาน ทั้งภายในและภายนอกองค์กร

การแลกเปลี่ยนแนวคิด ความรู้ของบุคคลกลุ่ม/องค์กรจะแลกเปลี่ยนเรียนรู้สืบทอดความรู้จากครอบครัว ด้วยการสนทนาการซักถามภายในครัวเรือน และเครือข่ายด้วยการบอกเล่าสนทนา การเล่านิทานหรือการใช้สื่อจริง เช่น การเดินป่า การบอกแนวเขตของป่าชุมชน

การแลกเปลี่ยนความรู้ของกลุ่ม/องค์กร จากการประชุมของหมู่บ้าน การศึกษาดูงาน การสนทนากลุ่มและจากพิธีกรรมต่าง ๆ ของชุมชน จากการอาศัยความสัมพันธ์ทางเครือญาติผ่านพิธีกรรมได้ก่อให้เกิดการสืบทอดกิจกรรม การแลกเปลี่ยนและผลของการดำเนินงานดูแลรักษาป่าของหมู่บ้านองค์กรอื่น

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างหน่วยงานของรัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน ได้สนับสนุน จัดเวทีแลกเปลี่ยนความรู้แนวคิดในรูปแบบการประชุมสัมมนา การศึกษาดูงาน ก่อให้เกิดการ สืบทอดแนวคิดความรู้ขององค์กร

2. กลไกและเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการสืบทอดแนวคิดของชุมชนในการอนุรักษ์ ทรัพยากรป่า จำแนกได้เป็น

2.1 กลไกการสืบทอดแนวคิด

2.1.1 ระบบการพึ่งพาระหว่างคนกับทรัพยากรป่าธรรมชาติ ระบบการ พึ่งพาระหว่างคนกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถือว่าเป็นกลไกที่สำคัญที่ทำให้เกิด การสืบทอดแนวคิดของชุมชน กล่าวคือ ผู้นำในชุมชนที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการมองเห็น ความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรดิน ทรัพยากรน้ำ และ ทรัพยากรป่าไม้ในการประกอบอาชีพทำมาหากิน ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติดังกล่าวมีปัญหาถูก ทำลายลงไป ขาดความอุดมสมบูรณ์ ทำให้ชุมชนได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อม อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่อเกิดภาวะวิกฤตการณ์ขึ้น ทุกคนต้องหาทางดิ้นรนหาวิธีการแก้ไขและ หาทางป้องกัน การแก้ไขที่ได้ผลประการหนึ่งคือการทำให้เกิดการตระหนักสำนึกคือการ สืบทอดแนวคิดที่ทำให้เกิดการเรียนอย่างมีหลักการ กิจกรรมการสืบทอดแนวคิดจากผู้มี ความรู้ มีประสบการณ์

2.1.2 ระบบของความสัมพันธ์ในชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นกลไกที่สำคัญที่ทำให้ เกิดการสืบทอดแนวคิดขึ้นในชุมชน ซึ่งชุมชนเป็นหน่วยทางสังคมหน่วยหนึ่งที่เกิดจากการ มาอยู่ร่วมกันของคนและกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์ทางสังคมไม่ว่าจะเป็น ครอบครัว เครือญาติ เพื่อนบ้าน เมื่อเกิดสถานการณ์หรือวิกฤตการณ์เกิดขึ้นในชุมชน ระบบความสัมพันธ์ทาง สังคมนี้นี้เป็นสื่อกระแสให้เกิดการเชื่อมโยงในการดำเนินกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่จะให้ สังคมอยู่รอด ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมดังกล่าวที่อยู่ในบ้านโป่งคำก็เป็นกลไกที่สำคัญที่ เป็นมูลเหตุแห่งการชักจูงใจและแรงกระตุ้นให้ชาวบ้านในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมการได้รับการ ช่วยเหลือสนับสนุนซึ่งกันและกันระหว่างผู้นำและชาวบ้านในชุมชน ที่สำคัญที่หนุนให้เกิด การสืบทอดแนวคิดแก่ชาวบ้านในชุมชนบ้านโป่งคำ

2.1.3 ความเลื่อมใสศรัทธาในตัวผู้นำ ถือเป็นกลไกที่สำคัญประการหนึ่ง ของการสืบทอดแนวคิด เกิดจากการเลื่อมใสและความศรัทธาในตัวผู้นำเป็นส่วนที่สำคัญที่ทำให้ เกิดการสืบทอดแนวคิด ซึ่งผู้นำที่เป็นทางการและไม่ทางการ โดยอาศัยฐานะทางสังคมของ

ผู้นำเป็นตัวสร้างเสริมให้ชาวบ้านในชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่ผู้นำชุมชน อำนาจบารมีของผู้นำ ถือเป็นปัจจัยและกลไกอันหนึ่งที่เกิดการสืบทอดแนวคิดของชุมชนคืออำนาจบารมีของผู้นำไม่ว่าจะเป็นพระอิทธิการสมคิด ท่านมีสติปัญญา ความเฉลียวฉลาด มีแนวคิดความรู้กล้าตัดสินใจมีจุดยืนอย่างแรงกล้าที่ดำเนินการในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนให้สำเร็จจริงได้ มีการสังเคราะห์ที่เกื้อกูลแก่บุคคลทุกฝ่าย โดยถือการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นตัวตั้งและมีการประสานระบบการทำงานในรูปแบบเครือข่ายให้เกิดพลังในการสืบทอดแนวคิดในเรื่องดังกล่าว

2.2 เจือนไขภายในและภายนอกการสืบทอดแนวคิดในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

2.2.1 เจือนไขภายใน

1) ความเป็นชุมชนเป็นเจือนไขภายในที่มีสูงมากชุมชนบ้านโป่งคำ เพราะมีความสัมพันธ์ทางสังคมของสมาชิกที่อยู่ภายในชุมชนเดียวกัน มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงเป็นเครือญาติกัน ทำให้สมาชิกที่อยู่ชุมชนมีการช่วยเหลือเกื้อกูลแบ่งปันและแลกเปลี่ยนแรงงานซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดแนวคิดร่วมกัน จิตสำนึกของความเป็นชุมชน สะท้อนออกมาในรูปแบบความเชื่อ พิธีกรรม แนวคิดอุดมการณ์ เมื่อชุมชนเกิดปัญหา ก็ให้ความช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีการเอื้ออาทรกันสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งอันเดียวกันในการแก้ไขปัญหาหรือวิกฤตที่เกิดขึ้นในชุมชน ความเป็นชุมชนจึงเป็นเจือนไขที่สำคัญในการสืบทอดแนวคิดของชุมชนในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

2) ความเชื่อประเพณี พิธีกรรมและวัฒนธรรม ถือเป็นเจือนไขที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่เป็นการรวมตัวของชุมชนเกิดจากการรักษาไว้ซึ่งประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรมที่ได้รับการสืบทอดแนวคิดกันมาตั้งแต่ครั้งโบราณ วิถีชีวิตของคนในชุมชนการทำมาหากิน ระบบครอบครัว ระบบเครือญาติซึ่งเป็นโครงสร้างอำนาจทางสังคมของชุมชน กฎระเบียบ อุดมการณ์ คุณภาพชีวิตตลอดจนโลกทัศน์และระบบคุณค่าทางสังคมมีแนวคิดความเชื่อต่าง ๆ โดยมีกลุ่มผู้อาวุโสและผู้นำ ทำหน้าที่เป็นผู้สืบทอดแนวคิดให้แก่สมาชิกของชุมชน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในแนวราบ สมาชิกของชุมชนมีความรู้สึกนึกคิดคล้ายคลึงกันมีวัฒนธรรมอันเดียวกันทำให้เกิดความช่วยเหลือมีน้ำใจมีการช่วยเหลือเกื้อกูลและแก้ไขปัญหาเพื่อความอยู่รอดของชุมชน กลุ่มผู้นำที่เป็นทางการกลุ่มเครือญาติทั้งหมดและกลุ่มผู้อาวุโสซึ่ง

เป็นตัวแทนของแต่ละสายเครือญาติ ซึ่งรวมกันดำเนินการบริหารจัดการการอนุรักษ์ทรัพยากรในชุมชน เป็นบ่อเกิดการสืบทอดแนวคิดของชุมชน

3) สภาพปัญหาภัยแล้งเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่เกิดขึ้นทำให้ชุมชนได้รับผลกระทบจากปัญหาดังกล่าว เพราะว่าสมาชิกของชุมชนอาศัยการทำเกษตรกรรมเลี้ยงชีพย่อมมีผลต่อวิถีการดำรงชีพของชุมชน ปัญหาภัยแล้งจะเป็นตัวกระตุ้นให้ชุมชนได้ตระหนักถึงวิธีการแก้ไขปัญหา ถ้าชุมชนรวมมือกัน ด้วยความระหนักและมีจิตสำนึกถึงภัยที่จะตามมาทำให้ชาวบ้านรวมตัวกันเป็นกลุ่มองค์กร เพื่อปรึกษาหรือแนวทางการแก้ไขหรือการดำเนินการ มีการเรียกประชุมชาวบ้าน เพื่อนำเรื่องดังกล่าวเสนอต่อที่ประชุม โดยสิ่งที่ยุ้มนำเสนอนั้นมักเป็นแนวทางเบื้องต้นให้ชาวบ้านช่วยกันอภิปราย ซึ่งกลุ่มผู้นำก็จะชี้แจงและปรับแก้ไขตามความต้องการของชาวบ้านส่วนใหญ่ในการสืบทอดแนวคิดในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน

4) การมีผลประโยชน์ร่วมกัน จากการศึกษาพบว่า ชุมชนโป่งคำได้ผลประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมจากป่า ทางตรงได้แก่ การสร้างบ้านเรือน แหล่งเชื้อเพลิง แหล่งต้นน้ำลำธาร ทางอ้อมได้แก่ การหาของป่า เช่น เห็ด หน่อไม้ สมุนไพร เป็นการนำผลผลิตจากป่าในการดำรงชีพของชุมชน การพิทักษ์ผลประโยชน์ส่วนรวมของชุมชนจึงเป็นเงื่อนไขให้เกิดการสืบทอดแนวคิดของผู้ใช้ประโยชน์จากป่า

2.2.2 เงื่อนไขภายนอก

1) การต่อต้านการบุกรุกจากภายนอกถือเป็นเงื่อนไขภายนอกที่สำคัญ การเข้ามาแย่งชิงทรัพยากรโดยคนภายนอกมักก่อให้เกิดปฏิกิริยาต่อต้านอย่างรุนแรงจากชุมชน การต่อต้านการรุกรานและการแย่งชิงทรัพยากรของชุมชน โดยชุมชนหรือบุคคลภายนอกแบ่งเป็น 3 ลักษณะ

1.การขยายโครงการของรัฐ ชาวชุมชนโป่งคำได้ร่วมกันฟื้นฟูสภาพป่าชุมชนโป่งคำให้กลับสู่ความอุดมสมบูรณ์ โดยอาศัยการออกกฎเกณฑ์ในการดูแลรักษาตามประเพณีไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อเป็นที่ยอมรับของคนภายในและภายนอกชุมชน แต่กฎเกณฑ์ดังกล่าวยังไม่มีการยอมรับ และทางการได้ประกาศให้เป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ หักพื้นที่ป่าของชุมชน จำนวน 10,000 ไร่ ตลอดจนมีนายทุนเข้ามีส่วนทำให้ชาวบ้านตัดไม้และปลูกพืชเศรษฐกิจ ชาวชุมชนโป่งคำ รู้สึกไร้อำนาจในการจัดการ การรวมตัวในการจัดการในอดีต ไม่มีพลังเพียงพอในการต่อรองและผลักดัน ระบบกรรมสิทธิ์ที่

ไม่ชัดเจน จนเป็นข้อถกเถียงถึงกรรมสิทธิ์ในการจัดการป่าของชุมชนกับรัฐในการออกพระราชบัญญัติป่าชุมชน หรือ ขอกันเขตป่าชุมชนออกจากเขตป่าสงวน จึงต้องแสวงหากลุ่ม/องค์กรที่มีกิจกรรม หรือผลกระทบในลักษณะเดียวกัน เพื่อให้การสนับสนุนทั้งด้านคิด ความรู้ วิชาการ กฎหมาย ตลอดจนทุนในการดำเนินการกับกลุ่ม/องค์กรภายนอก ไปเป็นในลักษณะให้มีกรรมสิทธิ์ในการจัดการป่าชุมชน โดยมีกฎหมายรับรอง วันเวลาในอนาคต อิทธิพลของกระแสเศรษฐกิจทุนนิยม การบริโภคนิยม จะเปลี่ยนแปลงจุดยืนในการจัดการอนุรักษ์ป่าของชุมชน ทำให้ชุมชนมีการสืบทอดแนวคิดในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

2. วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปของชาวบ้าน วิถีการผลิตที่ "ขึ้นต่อ"

สถาบันเศรษฐกิจภายนอกมากกว่าสถาบันในชุมชนเช่นอดีต ทำให้ความเกี่ยวพันระหว่างชาวบ้านกับป่าในลักษณะ "พึ่งพาอาศัยกัน" ต่างฝ่ายต่างเป็นเงื่อนไขต่อความยั่งยืนของกันและกัน มีโอกาสเปลี่ยนแปลงได้ในอนาคต และอาจส่งผลกระทบต่อบทบาทการจัดการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าของชุมชนในอนาคต ทำให้เกิดการสืบทอดแนวคิดของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าเอาไว้

3. การแย่งชิงทรัพยากรกับชุมชนภายนอก จากการศึกษาพบว่าชุมชนโป่งคำได้มีความพยายามประสานเครือข่ายระหว่างชุมชนที่อาศัยอยู่รอบ ๆ ภายนอกป่าชุมชนคือ บ้านน้ำใส บ้านศรีบุญเรือง บ้านห้วยไฮ ชุมชนเหล่านี้ได้มีพื้นที่ป่าติดกันทำให้เกิดปัญหาแย่งชิงทรัพยากรระหว่างชุมชน ในปัจจุบันองค์กร/ชุมชนดังกล่าวได้ให้ความร่วมมือเป็นเครือข่ายในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าการแย่งชิงทรัพยากรของชุมชนภายนอก จึงเป็นเงื่อนไขทำให้ชุมชนมีการสืบทอดแนวคิดในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

อภิปรายผล

ผลการวิจัย การสืบทอดแนวคิดของชุมชนในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ครั้งนี้เป็นภาพรวมของการค้นพบประเด็นหลักที่สำคัญที่จะต้องทำความเข้าใจต่อการสืบทอดแนวคิดซึ่งจัดให้แก่ชุมชนเพื่อแก้ปัญหาหรือวิกฤตการณ์ซึ่งเกิดขึ้นในชุมชน ด้วยมีจุดมุ่งหมายที่แท้จริงนั้น มีประเด็นหลักที่สำคัญอยู่ 2 ประเด็น คือ ประเด็นการสืบทอดแนวคิดที่จัดให้แก่ชุมชน และ ประเด็น กลไกและเงื่อนไขการสืบทอดแนวคิดให้แก่ชุมชน กล่าวคือ

ในผลการศึกษาการวิจัยนี้พบว่า การสืบทอดแนวคิดของชุมชนขึ้นอยู่กับการเห็นคุณค่า การมีส่วนร่วม ความเข้าใจของชาวบ้านในชุมชนที่จะรับรู้ปัญหาที่เกิดขึ้น การสืบทอดแนวคิดที่จัดให้และรูปแบบของการสืบทอดแนวคิดแก่ชุมชน เป็นสิ่งที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่

ผู้สืบทอดและชุมชนควรที่ได้มีการกำหนดรูปแบบการสืบทอดในชั้นหลักการและชั้นรายละเอียดที่ร่วมกันมาแต่แรก จะเป็นการง่ายต่อการประสานงาน การร่วมมือ การทำความเข้าใจ อันดี การเห็นคุณค่าและการส่งเสริมให้เกิดการสืบทอดแนวคิดที่มีประสิทธิภาพระหว่างกัน การกำหนดรูปแบบการให้การสืบทอดแนวคิดที่เป็นรูปแบบจากภายนอกชุมชนนั้นจะไม่สัมฤทธิ์ผลเพราะชาวบ้านไม่เข้าใจและไม่เห็นคุณค่า ด้วยกลไกที่ทำให้เกิดการสืบทอดแนวคิดของคนในชุมชนคือ ระบบความสัมพันธ์ การพึ่งพาอาศัยธรรมชาติ วิธีการคิด การทำความเข้าใจ การให้ความสำคัญต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้น ถ้าเป็นระบบการให้การสืบทอดที่เป็น การเรียนรู้นอกเหนือจากวิถีชีวิต ระบบความเชื่อ ระบบทางสังคม และระบบการผลิตที่เขาดำเนินอยู่แล้วจะเป็นเงื่อนไขและข้อจำกัดในการปิดกั้นต่อการเรียนรู้ที่สัมฤทธิ์ผลของชาวบ้าน และเป็นความล้มเหลวของการสืบทอดแนวคิดในเรื่องนั้น ๆ แก่ชุมชนอย่างยิ่ง ผู้วิจัยเห็นว่า ข้อค้นพบในรูปแบบการสืบทอดเกี่ยวกับแนวคิดแก่ชุมชนเช่นนี้ ควรที่นำจะมีการนำไปใช้กับชุมชนอื่นและในรูปแบบปัญหาอื่น ๆ เพื่อเป็นข้อพิสูจน์ประกอบด้วย

กลไกและเงื่อนไขการสืบทอดแนวคิดให้แก่ชุมชนจะมีประสิทธิภาพและสัมฤทธิ์ผลหรือไม่นั้นในผลการศึกษาทางการวิจัยนี้ได้ชี้ว่า ระบบความสัมพันธ์ในชุมชน ระบบการพึ่งพาอาศัยระหว่างคนกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การรวมกลุ่มที่เข้มแข็งของผู้เฒ่า (ผู้สืบทอด) และชาวบ้านในชุมชน ได้สืบทอดแนวคิดการอนุรักษ์ป่า ในการพาเยาวชนที่เป็นนักเรียนได้เดินป่าซึ่งเป็นประสบการณ์จริงโดยพาไปสัมผัสจัดการปฏิบัติจริง การถ่ายทอดโดยการเล่ารายละเอียดเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณี กฎเกณฑ์ ระเบียบการปฏิบัติของชุมชนให้สมาชิกในครอบครัวหรือเครือญาติได้รับทราบ ทำให้สมาชิกของชุมชนเกิดเจตคติที่ดีขึ้น การสืบทอดดังกล่าวเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกของสมาชิกในชุมชน การสืบทอดแนวคิดขึ้นอยู่กับสติปัญญา ความเฉลียวฉลาด บุคลิกภาพและบารมีเป็นสิ่งสำคัญ กล่าวคือ ผู้ทำหน้าที่ในการสืบทอดแนวคิดแก่ชุมชน ท่ามกลางกระแสวิกฤตการณ์ ซึ่งเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน จะทำหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพและบังเกิดผลสัมฤทธิ์ขึ้นอย่างน่าภูมิใจนั้นจะต้องเป็นบุคคลที่มีสติปัญญา ความเฉลียวฉลาด บุคลิกภาพและบารมีที่เป็นคุณลักษณะพิเศษผิดไปจากคนธรรมดาที่ได้รับการยอมรับสอดคล้องกับแนวคิดของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2534, หน้า 43-45) ทั้งนี้เงื่อนไขทางกายภาพของสิ่งแวดล้อมหรือระบบนิเวศน์ท้องถิ่น และทั้งในเงื่อนไขของสังคม วัฒนธรรม ความเชื่อ เศรษฐกิจ การเมือง ที่ไม่หยุดนิ่ง แต่มีการเปลี่ยนแปลงไปในทุกระดับบนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้าน อันเกิดจากการสะสมประสบการณ์ และการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางกายภาพและเงื่อนไขทางสังคมต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปโดย

ผ่านกระบวนการสืบทอด สังคมและเพิ่มพูนภูมิปัญญาดังกล่าวมาหลายชั่วคน โดยที่ทั้งหมดนี้มีเป้าหมายเพื่อให้เกิดวิถีการดำรงชีวิตที่สอดคล้องหรือขัดแย้งน้อยที่สุด ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับอำนาจเหนือชุมชน ไม่ว่าอำนาจนั้นจะปรากฏในระบบความเชื่อเรื่อง อำนาจศักดิ์สิทธิ์เหนือมนุษย์ เช่น ผี หรืออำนาจรัฐ

จากการที่ชุมชนต้องเผชิญกับภาวะวิกฤตทางธรรมชาติส่งผลกระทบต่อ การดำรงชีวิตของคนทุกคนในชุมชน กระบวนการในการดำเนินงานจึงเริ่มจากปัญหาของชุมชนที่เกิดขึ้น แล้วหาทางคลี่คลายปัญหาโดยนำปัญหาต่าง ๆ มาปรึกษากันภายในกลุ่ม ทำให้เกิดการรวมกลุ่มคนเพื่อพึ่งพาอาศัยช่วยเหลือกันแก้ปัญหา จากการศึกษาค้นคว้าในการดำเนินการต่าง ๆ นั้น จะใช้กิจกรรมการรวมกลุ่มคน ซึ่งแสดงให้เห็นบทบาทในระบบกลุ่มได้เป็นอย่างดี ในช่วงที่ผู้นำเข้มแข็งจะมีผู้ไม่เห็นด้วยแต่กลุ่มที่พยายามต่อต้านนี้จะไม่แสดงออก เป็นเพียงการแฝงตัวแสดงความคิดในชุมชน ซึ่งกลุ่มต่อต้านในชุมชน ยังไม่มีโอกาสที่จะท้าทายอำนาจของผู้นำ แต่ถ้าในสภาพการณ์การต่อสู้เพื่อผลประโยชน์ของชุมชนเริ่มระแวงแคลงใจการตัดสินใจของผู้นำ กลุ่มต่อต้านก็จะเริ่มเห็นเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน อย่างไรก็ตามเมื่อผู้นำมีการปรับตัว ชี้แจงทำความเข้าใจชัดเจนแล้วว่าการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของชุมชน ผลก็ปรากฏว่าภายหลังจากนี้กลุ่มต่อต้านก็หดตัวลง และหันมาสนับสนุนต่อไป นอกจากนี้กลุ่ม/องค์กรยังได้ใช้นโยบายของภาครัฐหรือหน่วยงานอื่น ๆ เป็นตัวนำให้เกิดการรวมกลุ่ม เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติและสร้างการมีส่วนร่วมของกลุ่มคน อีกทั้งการมีผู้นำทางความคิดแนะนำและชักชวนให้มีการทำกิจกรรมร่วมกัน ทั้งกลุ่มอาชีพเดียวกันและเพื่อสาธารณประโยชน์ส่วนรวม โดยอาศัยอุดมการณ์แนวคิดระบบเครือญาติ กระบวนการรวมกลุ่ม การพึ่งพาอาศัยช่วยเหลือกันและสิทธิการมีส่วนร่วมยึดโยงการสืบทอดความสัมพันธ์ทางสังคม ทำให้เกิดพลังการขับเคลื่อนทางสังคมสอดคล้องกับแนวคิด จักรทิพย์ นาถสุภา และพรพีโด เลิศวิชา (2537, หน้า 77 -78) ที่ว่า การรวมตัวเป็นเครือข่ายที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านเพื่อแก้ไขปัญหาต่าง ๆ มาจากพื้นฐานการยอมรับในสถาบันหมู่บ้านยอมรับผลประโยชน์รวมหมู่ พวกเขายังคงพยายามสนับสนุนอุดมการณ์แห่งการรวมกลุ่มการพึ่งพาอาศัยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สิทธิการมีส่วนร่วมความเท่าเทียมความเสมอภาคหรือกระจายผลผลิตอย่างเป็นธรรม แม้ว่าชีวิตเศรษฐกิจจะกดดันให้เขาต้องหันมาเน้นชีวิตแบบตัวใครตัวมันมากขึ้นก็ตาม สิ่งเหล่านี้คือ คุณค่าทางวัฒนธรรมที่ทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้

อย่างไรก็ตามในชุมชนชนบทยังปรากฏร่องรอยของวัฒนธรรมที่ฝังลึกในวิถีการปฏิบัติของคนในชุมชน ความเป็นชาติพันธุ์เดียวกัน ความเป็นชุมชนเป็นพวกเดียวกัน ปรากฏให้เห็น เมื่อชุมชนเกิดปัญหาวิกฤติในด้านต่าง ๆ อยู่เสมอ ความเชื่ออาหาร การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ที่คนในชุมชนสืบทอดกันมาในการช่วยเหลือกันการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่พวกเขาพร้อมตัวกันจัดตั้งขึ้นหรือกิจกรรมที่กลุ่ม/องค์กร ร่วมกันแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของชุมชน วิถีการปฏิบัติที่ได้รับการสืบทอดแนวคิดส่งผ่านรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งพบเห็นได้ในรูปแบบของการรวมกลุ่มต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการรวมตัวบนพื้นฐานวัฒนธรรมดั้งเดิม เช่น กลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มศรัทธาวัด กลุ่มเครือข่าย หรือการรวมตัวเพื่อการแก้ปัญหาที่เป็นวิกฤติชุมชนร่วมกัน

การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ขององค์กรชุมชน เกิดจากครอบครัวเป็นผู้สืบทอดแนวคิดความรู้ในเรื่องต่าง ๆ ทุกด้านในการดำเนินชีวิต ซึ่งได้รับการสืบทอดจากประสบการณ์จริง โดยการพาไปสัมผัสการปฏิบัติจริง การสืบทอดโดยการเล่ารายละเอียดเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี กฎเกณฑ์ ระเบียบปฏิบัติของชุมชนให้สมาชิกในครอบครัวหรือเครือข่ายได้รับทราบ การเรียนรู้จากกลุ่ม ตามลักษณะการตั้งบ้านเรือน กลุ่มอาชีพ กลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ เป็นการแลกเปลี่ยนอย่างไม่เป็นทางการ การสืบทอดแนวคิดการเรียนรู้ของชุมชนและระหว่างกลุ่ม จะมีสถาบันทางศาสนา องค์กรในชุมชน และพิธีกรรมต่าง ๆ ของท้องถิ่นเป็นตัวเชื่อมโยงให้เกิดการสืบทอดการเรียนรู้ร่วมกันการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นเป็นการเรียนรู้ระหว่างผู้ที่ประสบปัญหาพร้อมกันได้มาแลกเปลี่ยนความรู้ความ คิดร่วมเป็นเครือข่ายทางสังคมซึ่งมีความสำคัญต่อวิถีชีวิต เพราะทำให้ชุมชนสามารถปรับตัวเข้าหากัน และเกิดการยอมรับซึ่งกันและกันเห็นอกเห็นใจกันและให้ความร่วมมือช่วยเหลือกันในที่สุดอันเป็นการแสดงศักยภาพของชุมชน ที่สอดคล้องกับแนวคิดของ สุวิทย์ ชีรสานวัต (2539) ที่เสนอว่า ศักยภาพของชุมชน หมายถึงขีดความสามารถในอันที่ตอบสนองความต้องการและแก้ไขปัญหาของคนส่วนใหญ่ในชุมชน รวมทั้งความสามารถของชุมชนในการประสานความร่วมมือการดำเนินงานกับคนภายในชุมชน ขณะเดียวกันก็ดำเนินกิจกรรมการแก้ไขปัญหาที่มาจากภายนอกชุมชนที่มีเป้าหมายเพื่อความปกติสุขในการอยู่ร่วมกันของชุมชน องค์กรประกอบที่สำคัญทำให้ชุมชนเกิดศักยภาพในการดำเนินการ ได้แก่ โครงสร้างประชากร ระบบเครือข่าย ระบบนิเวศวิทยา โครงสร้างอำนาจการเมืองการปกครอง ระบบการผลิตและอาชีพ ระบบความเชื่อ เป็นเงื่อนไขสนับสนุนถึงการมีศักยภาพของชุมชน สอดคล้องกับแนวคิดของ อภิชาติ ทองอยู่ และคณะ ที่เสนอว่า การพึ่งตนเองทางวัฒนธรรม ความเชื่อ สติปัญญาและอำนาจในการตัดสินใจที่มีผล

ต่อกันและกันทั้งสองด้านมิใช่การปิดบังตนเอง และโดดเดี่ยวออกจากสังคม หากแต่กล่าวถึง หมู่บ้านพึ่งตนเอง หมายความว่า สังคมที่มีรูปแบบมีแบบแผนทางวัฒนธรรมและมีรูปแบบ การผลิตเป็นของตนเอง การผลิตเน้นการผลิตเพื่อบริโภคเป็นหลัก ศักยภาพที่ดำเนินไปบน รากฐานแห่งวัฒนธรรมของตัวเองที่สืบทอดวิถีแห่งการพึ่งตนเองได้ ด้วยแนวคิดดังกล่าว สะท้อนให้เห็นว่า ชุมชนในชนบทยังมีวิถีการปฏิบัติการปรับใช้ความสามารถในการดำเนิน ชีวิตลักษณะการอาศัยภูมิปัญญาดั้งเดิม มาปรับใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นการจุดประกายแห่ง ศักยภาพแห่งการพึ่งตนเองอย่างเด่นชัดและเข้มแข็ง ชุมชนในชนบทยังพึ่งพาธรรมชาติ จึงมี การจัดการใช้น้ำด้วยระบบเหมืองฝาย มีการเพาะปลูกเพื่อบริโภคภายในครอบครัว การทอผ้า เพื่อใช้เองหรือเพื่อขายเป็นการใช้ภูมิปัญญาในเทคนิคการทอผ้าที่สืบทอดมาจากวิถีชีวิต ของชุมชน การร้อยพื้นเอาภูมิปัญญาดั้งเดิมมาใช้เป็นเครื่องต่อรองทางเศรษฐกิจของชุมชน

ศักยภาพในการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ร่วมกันของชุมชน ในการต่อสู้กับการเปลี่ยนแปลง ทางสังคม เกิดจากการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การสืบทอดแนวคิดภายในชุมชน เป็นการแสดงถึงศักยภาพของกลุ่มปัจเจกชน ที่ได้มีการสะสมประสบการณ์ บทเรียนที่ผ่าน มา จนเกิดเป็นระบบคิดในการจัดการกับปัญหาของชุมชน บนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้าน ความสามารถในการใช้ทรัพยากรของชุมชนที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ใน ลักษณะของการช่วยเหลือเกื้อกูล มาเป็นทรัพยากรในการแก้ปัญหาของชุมชนร่วมกัน ตลอด จนถึงการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมกับองค์กรภายนอก ทำให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ของ ชุมชนให้การช่วยเหลือในด้านแนวคิด กำลังใจแก่กัน

การรวมตัวของคนในกลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ ภายในชุมชนเกิดขึ้นเพื่อสร้างเสริมความ เข้มแข็งให้กับชุมชนและสามารถที่จะผลักดันการแก้ไขปัญหา รวมทั้งการพัฒนาในด้าน ๆ การ มีส่วนร่วมของคนในชุมชน เป็นกระบวนการในขั้นตอนการเกิดการขับเคลื่อนของชุมชน กล่าว คือ พลังจากความคิดสร้างสรรค์ของปัจเจกชนเป็นส่วนใหญ่ที่เข้าใจปัญหาและพบสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเองแล้วนำไปสู่การขยายตัวต่อชุมชน เกิดการรวมกลุ่มภายในชุมชนเป็นพลังทางสังคม วัฒนธรรมทางเศรษฐกิจ เช่น กลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มเครือข่าย กลุ่มอาชีพ กลุ่มศรัทธา วัด และกลุ่มองค์กรป่าชุมชน เป็นต้น กลุ่มพลังต่าง ๆ เหล่านี้ได้ก่อให้เกิดการประสานแนวคิด การเรียนรู้ร่วมกัน ทำให้เกิดการสืบทอดแนวคิดของกลุ่มต่าง ๆ ไปในทางทิศทางเดียวกันมี เป้าหมายวัตถุประสงค์ของกลุ่ม/องค์กร ถือว่าเป็นการทำงานบนพื้นฐานวัฒนธรรมชุมชน มี การพึ่งพาอาศัยเหลือกันและกัน แลกเปลี่ยนความรู้ความคิดข่าวสารข้อมูลกัน สิ่งเหล่านี้เป็น วัฒนธรรมที่ถูกสืบทอดสะสมแต่ดั้งเดิม เป็นการเชื่อมโยงนำเอาข้อมูลข่าวสารมาแลกเปลี่ยน

เปลี่ยนความรู้โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นและผู้นำที่เคารพนับถือช่วยให้เกิดเครือข่ายรวมตัวกัน อย่างเหนียวแน่นและแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนได้ เช่น การดำเนินการให้การช่วยเหลือการสอดส่องดูแลป่าชุมชนซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดพื้นฐานของชุมชน กล่าวได้ว่าบุคคลที่อยู่ในชุมชนหรือชาวบ้านมีศักยภาพในการพัฒนาตนเองได้ระดับหนึ่งสามารถแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง หรือสามารถที่จะพัฒนาให้สูงขึ้นถ้าได้รับการกระตุ้นที่เหมาะสม โดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่เดิมผสมผสานกับความรู้สมัยใหม่ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากสังคมภายนอก เกิดแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน การให้ความช่วยเหลือกันเป็นวัฒนธรรมชุมชนที่ได้รับการสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งมีความเห็นตรงกันกับแนวคิดของสุชาติ มีสงฆ์ (2535, หน้า 40-80) ได้เสนอว่า กระบวนการช่วยเหลือซึ่งกันและกันของชาวบ้านนั้นแสดงออกมาโดยผ่านทาง ความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรม ความเป็นสังคมเครือญาติ ที่มีการดำเนินวิถีชีวิตโดยพึ่งพาอาศัยกันอยู่ตลอดเวลา มีความห่วงใยและความเอื้ออาทรในความเป็นไปในชีวิตของสมาชิกอื่น ๆ เป็นเรื่องของชุมชน ไม่ใช่เรื่องของครอบครัวใดครอบครัวหนึ่งเท่านั้นสอดคล้องกับแนวคิดของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2531, หน้า 16) กล่าวว่ากรณีที่ชุมชนใดชุมชนหนึ่งสามารถดำรงอยู่ได้สืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคนนั้นก็เพราะว่าชุมชนเหล่านั้นได้มีวิธีการสืบทอดความรู้และประสบการณ์ในการประกอบอาชีพ การสืบทอดความรู้ด้านการประกอบอาชีพและความคิดไม่สามารถแยกกันได้เด็ดขาด หากแต่จะกระทำพร้อม ๆ กันและผสมผสานกันไปกันไปจนกลายเป็นที่ยอมรับจากสมาชิกภายในชุมชนและยึดถือปฏิบัติ สังคมในอดีตมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติ มีการรวมกลุ่มติดต่อสัมพันธ์กันเพื่อตอบสนองความต้องการทางร่างกาย จิตใจและสังคมซึ่งนำไปสู่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ ความสัมพันธ์ลักษณะดังกล่าวทำให้เกิดความตระหนักในคุณค่าของสิ่งที่อยู่รอบตัวซึ่งมีแนวคิดที่เหมือนกันของ สุพัตรา สุภาพ (2522, หน้า 80) กล่าวว่า การขัดเกลาทางสังคมเป็นกระบวนการทั้งทางตรงและทางอ้อมที่มนุษย์ในสังคมหนึ่งได้เรียนรู้คุณค่า กฎเกณฑ์ ระเบียบแบบแผนของกลุ่มหนึ่ง ๆ กำหนดขึ้นหรือวางไว้เพื่อเป็นแนวทางและแบบแผนปฏิบัติต่อกัน เพื่อให้บุคคลได้พัฒนาบุคลิกภาพของตนเอง การขัดเกลาทางสังคมเป็นกลไกควบคุมสังคมที่แพร่หลาย เพราะเป็นบรรทัดฐานทางสังคมได้กำหนดไว้โดยสมาชิกของกลุ่ม และเป็นสิ่งที่เห็นพ้องกันระหว่างสมาชิกซึ่งได้รับการขัดเกลาทางสังคมมาก่อน และจะอบรมสั่งสอนสมาชิกใหม่ที่เป็นสมาชิกของกลุ่มนั้น โดยจะถูกสมาชิกเก่าควบคุมพฤติกรรมจนได้รับการยอมรับเข้าสู่กลุ่มเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการขัดเกลาทางสังคมมีอำนาจเสมือนกลไก

ทางสังคมมากขึ้นเพียงใดขึ้นกับระดับความสนใจของสมาชิกที่จะมาเป็นสมาชิกกลุ่ม เมื่อสมาชิกใหม่กลายเป็นส่วนหนึ่งในโครงสร้างของกลุ่ม การที่มนุษย์ต้องอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน จำเป็นต้องมีการจัดระบบความสัมพันธ์ที่จะทำให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ก่อให้เกิดวัฒนธรรมการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน เกิดเป็นจารีตประเพณี ระบบ กฎเกณฑ์และพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางให้สมาชิกของชุมชนทั้งปัจจุบันและรุ่นต่อไปได้ถือปฏิบัติ และสั่งสมเกิดเป็น ภูมิปัญญาหรือวัฒนธรรมของกลุ่ม สอดคล้องกับแนวคิดของ บุญเทียน ทองประสาน (2531, หน้า 65-72) กล่าวว่า วัฒนธรรมคือระบบคุณค่าที่รวบรวมได้จากประวัติศาสตร์ เป็นคุณค่าทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง และแนวคิดที่สัมพันธ์กันเป็นโครงสร้าง มีผลต่อพฤติกรรมของคนในฐานะปัจเจกชนและคนในชุมชนในชีวิตจริงทั้งหมด วัฒนธรรมไม่ใช่สิ่งเก่า แต่เป็น บทสรุปของความคิดและการปฏิบัติหรือคุณค่าทั้งหมดให้แก่สังคมรวมทั้งเป็นโครงสร้างทั้งทาง การทำมาหากิน ด้านอุดมการณ์ ความเชื่อและอำนาจการตัดสินใจซึ่งทั้งหมดนี้เกี่ยวโยงกัน อย่างแยกไม่ออกอันเป็นผลมาจากวิวัฒนาการประวัติศาสตร์ของชุมชนและสังคม หากแต่ พิจารณาถึงการให้ความสำคัญกับระบบคุณค่าดั้งเดิมของชุมชน ดังปรากฏที่มีให้เห็นในหลาย ๆ ชุมชน อาทิ การเคารพผู้อาวุโส การทำบุญ หรือความเชื่อในการเรืองการทำความคิด จะพบว่าปรากฏการณ์เหล่านี้เป็นส่วนที่สมาชิกของชุมชนได้ร่วมกันสร้างและมีการดำรงอยู่อย่าง สอดคล้อง เพื่อรับใช้ชุมชนอย่างต่อเนื่องในกระบวนการพัฒนาการทางวัฒนธรรมของ ประชาชน ซึ่งนอกจากจะมีส่วนที่ชุมชนสร้างขึ้นมาแล้ว ยังมีส่วนที่สร้างอำนาจของรัฐเพื่อใช้ ครอบงำ และชุมชนดั้งเดิมก็มีความพยายามที่จะต่อต้าน จึงทำให้เกิดส่วนที่เกิดจากการปรับ ตัวหรือการผลิตซ้ำความคิด อุดมการณ์ขึ้นมาใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงจาก ภายนอกที่เข้ามากระทบชุมชนภายใน ซึ่งตรงกับแนวคิดของ กาญจนา แก้วเทพ (2533, หน้า 7) กล่าวว่า วัฒนธรรมชุมชน เป็นการเชื่อมโยงของวัฒนธรรมในแต่ละด้านว่าเป็นวิถีทาง และแบบฉบับในการดำเนินชีวิตของชุมชนที่ได้สั่งสมมา รวมทั้งระบบความคิดต่าง ๆ ที่คนได้ กระทำสร้าง ถ่ายทอด สะสม และรักษาไว้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง อาจอยู่ในรูปแบบ ของความรู้ การปฏิบัติและความเชื่อ ตลอดจนวัตถุสิ่งของเกิดจากความคิด และการกระทำ ของมนุษย์ วัฒนธรรมคือ ความรู้สึกนึกคิดและกาปฏิบัติของมนุษย์เองโดยจะต้องมีระบบ คุณธรรมและจริยธรรมเป็นตัวกำกับ ตัวความรู้และกระทำของมนุษย์ในแต่ละสังคม ทั้งนี้เพื่อ ให้เกิดความสงบสุขในการดำรงชีวิต วัฒนธรรมของชุมชนก่อตัวขึ้นเพื่อให้ทุกคนมีอยู่กินและ การมีความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันของชุมชน ในลักษณะของการต่อสู้เพื่อการมีอยู่มีกินจึง ก่อให้เกิดวัฒนธรรมทางการผลิต โดยเฉพาะการผลิตแบบกลไกกรรม ซึ่งแต่เดิมนั้นเทคโนโลยี

จะมีลักษณะเรียบง่ายและสะดวกต่อการผลิตทางด้านเกษตร ขณะเดียวกันวิถีชีวิตของผู้คนในอดีตนั้นลักษณะทางกายภาพมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการต่อสู้เพื่อให้ชีวิตรอด หลายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นมนุษย์ไม่สามารถควบคุมให้ดำเนินดังที่ต้องการ จึงต้องมีการสร้างความสัมพันธ์กับธรรมชาติและพึ่งพาธรรมชาติ จึงเกิดการจัดระบบความสัมพันธ์กับธรรมชาติและพัฒนาขึ้นเป็นวัฒนธรรมทางความเชื่อเกิดระบบคุณค่าความพยายามที่จะดำรงอยู่สู่สงบระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม จึงมีการปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมและเกิดเป็นกฎเกณฑ์ ระบบในการถือปฏิบัติอันเรียกว่า ระบบวัฒนธรรมชุมชน และได้รับการถ่ายทอดถือปฏิบัติสืบทอดต่อจากคนรุ่นหนึ่งไปอีกรุ่นหนึ่ง ในรูปแบบและกลวิธีการที่แตกต่างหลากหลายพิธีกรรมเป็นกลวิธีทางวัฒนธรรมที่มนุษย์สร้างขึ้น เพื่อจัดการให้ระบบนิเวศน์เกิดความสมดุล ดังนั้นการปฏิบัติตามได้อย่างสอดคล้องและเหมาะสม ซึ่งองค์ความรู้ทั้งหลาย นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2533, หน้า 4) กล่าวว่า ความรู้ทั้งหลายจะตั้งอยู่ลอย ๆ ไม่ได้ จำเป็นต้องมีวัฒนธรรมเกื้อหนุนให้ความรู้ดำรงอยู่ และสามารถนำไปเผยแพร่ให้คนในชุมชนได้ ซึ่งวัฒนธรรมนั้นจะเน้นหนักทางอุดมการณ์เป็นสำคัญ ความสำคัญก็คือ องค์ความรู้ของคนภายในชุมชนเกิดจากการหล่อหลอมรวมเอาธรรมชาติรอบข้างกับตัวตนของความเป็นคนเข้าเป็นหนึ่งเดียวอย่างเป็นเอกภาพแล้วพัฒนา กลั่นกรอง สังเคราะห์ออกมาเป็นแนวคิด อุดมการณ์ของสังคมเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติ และจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติให้เกิดความสมดุล สามารถดำเนินชีวิตไปตามครรลองได้อย่างสงบสุข

ข้อเสนอแนะ

ผลของการศึกษาเกี่ยวกับการสืบทอดแนวคิดของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้พบว่า ชุมชนมีการสืบทอดแนวคิดที่สอดคล้องกับพื้นฐานความเชื่อหรือโลกทัศน์ของชุมชน ซึ่งมีการสืบทอดแนวคิดเกี่ยวกับระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ อันเป็นลักษณะความผสมผสานระบบแนวคิด เพื่อปลูกฝังอุดมการณ์แนวคิดหลักการในการดำเนินชีวิตด้านต่าง ๆ อันจะทำให้เกิดการปฏิบัติของตนต่อสิ่งต่าง ๆ รอบกายอย่างเหมาะสม เพื่อเกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณค่าและเป็นสมาชิกที่ดีต่อสังคม ทั้งนี้ การสืบทอดแนวคิดของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้มีลักษณะที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต โดยมีบทบาทขององค์กร/กลุ่ม สถาบันต่าง ๆ ในชุมชนทำหน้าที่ในการสืบทอดในวิถีทางของชุมชน ด้วยกลไกและเงื่อนไขของกระบวนการทางด้านวัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อ ความพยายามในการสื่อสารด้วยวิธีการสืบทอดการใช้

สัญลักษณ์และพิธีกรรมทางศาสนาเป็นตัวต่อยอดความหมายที่ดำเนินอย่างสอดคล้องกับสถานการณ์ ซึ่งอยู่ภายใต้การควบคุมทางสังคมอย่างเหมาะสม จากผลการศึกษาสิ่งที่ควรนำมาพิจารณาและให้ความสำคัญคือ

1. การที่จะให้การศึกษาหรือการพัฒนาชุมชน ควรตระหนักถึงว่า ชุมชนมีกระบวนการสืบทอดแนวคิดทางสังคม ซึ่งเป็นกระบวนการที่ดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ภายใต้กลไกและเงื่อนไขของชุมชน การดำเนินการหรือกิจกรรมใด ๆ ต่อชุมชนควรเข้าใจถึงรูปแบบและวิถีทางในการเรียนรู้การสืบทอดของชุมชน เพื่อให้เกิดการยอมรับและการปฏิบัติอย่างแท้จริง

2. การดำเนินการใด ๆ ควรพิจารณาถึงคุณค่าความสำคัญของระบบความคิด ความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชน ซึ่งจะช่วยให้เกิดความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ต่าง ๆ ของชุมชนและพฤติกรรมของผู้คนในชุมชนมากยิ่งขึ้น อันจะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ

สำหรับการวิจัยในคราวต่อไปนั้น ควรศึกษาการสืบทอดแนวคิดของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ในปรากฏการณ์อื่นว่าจะสามารถนำรูปแบบวิธีการเหล่านี้ไปใช้ได้หรือไม่